УДК 821.161.1-1+821.161.2-1].091

Волковинська І.В.

ПАРАЛЕЛІЗМ ЯК ФІГУРАЛЬНИЙ ПРИЙОМ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕПІТЕТНИХ СТРУКТУР У ВІРШОВАНОМУ ТЕКСТІ

У поетичних текстах модернізму відбувається якісне оновлення епітетної структури, значною мірою через залучення різноманітних фігуральних прийомів. Архітектонічна варіативність епітетних структур, їхнє розміщення у вірші, семантичні відтінки тісно пов'язані з синтаксичною організацією тексту, в якому ці епітетні структури функціонують. О. Покровська відзначає, що «модерністський текст характеризується яскравою синтаксичною специфікою [...]. Саме в синтаксисі в першу чергу реалізуються основні принципи мистецтва XX ст.» [9]. Оскільки «важлива роль синтаксису в створенні модерністського тексту очевидна» [9], що в свою чергу свідчить про актуалізацію фігуральних прийомів, то аналіз особливостей побудови епітетних структур в аспекті фігуральної організації тексту є досить продуктивним.

Необхідність дослідження фігуральних прийомів організації епітетних структур зумовлена відсутністю спеціальних наукових розвідок, присвячених означеній проблемі. На сьогодні знаходимо лише поодинокі звернення до проблеми фігуральності епітетів у тексті. М. Іванова звертає увагу на функціонування епітета в «еліптичній окличній конструкції речень» [6, 14]. Проте, матеріал дослідження М. Іванової дещо обмежений жанром памфлету. Я. Кравцов постпозицію епітета відносно означуваного слова у ліричних побутових піснях пов'язує з інверсією, яка «надає словосполученню (епітетній структурі. – І.В.) забарвлення архаїчності чи простонародності, посилює дію, яка передається» [7, 61]. Плеонастичний характер епітетних структур з «постійними» і «тавтологічними» епітетами розглядає Г. Хазагеров і відносить такі епітетні структури не до тропіки, а до фігур [13, 6]. На плеонастичність «епітетних конструкцій з повторами того самого кореня в означенні й в означуваному слові» звертає увагу О. Грабовецька: «Такі кліше-дублети, у яких образність спричинена явищем плеоназму, мають досить сильний стилістичний заряд» [3, 83]. На сучасному етапі вивчення епітета найчастіше до проблеми фігуральності епітетної структури звертається В. Москвін. Прийом дистанціювання епітета через вставку між частинами епітетної структури В. Москвін пов'язує з фігурою тмезису; «абстрагування епітета з пропуском означуваного слова» автор називає «анаколуфом», а епітетний ланцюжок співвідносить з ампліфікацією [див.: 8, 32]. Наукову зацікавленість проблемою фігуральності епітетної структури проявляє С. Губанов [див.: 4]. Щоправда, дослідник не завжди визначає певні архітектонічні розміщення епітета як фігуральний принцип їхньої будови. На необхідності вивчення фігуральних прийомів організації епітетних структур наголошує О. Волковинський: «сучасне вивчення епітета не може обійтися без пильного розгляду фігуральності епітетних структур. Варто звернути увагу на особливості епітетних структур не лише в аспекті інверсії, але й подвоєння, паралелізму, риторичних фігур (запитань, вигуків, звернень), тмезису, хіазму та ін.» [1, 66]. Попри досить цінні розвідки щодо архітектонічно-композиційної побудови епітетної структури, представлені наразі в працях з епітетології, більшість із них є досить фрагментарними. Проблема фігуральності епітетної структури залишається гостроактуальною і потребує ґрунтовного й масштабного дослідження.

На особливу увагу заслуговує паралелізм, який серед фігуральних прийомів організації епітетних структур у вірші відзначається високою продуктивністю. Універсальний характер фігури паралелізму підкреслив Дж. Хопкінс: «Поетична техніка, а можливо, ми будемо праві якщо скажемо, що і техніка мистецтва в цілому, зводиться до принципу паралелізму. Структура поезії знаходиться в безперервному паралелізмі» [14, 84]. Розглянемо особливості епітетних структур, організованих за принципом паралелізму у віршах М. Волошина і В. Свідзінського. Художнє мовлення цих поетів відображає загальні тенденції становлення модернізму. До того ж, у їхніх поетичних текстах фігура паралелізму відіграє важливу роль. В. Соколова зазначає: «Більшість творів В. Свідзинського побудовані на основі образного паралелізму, в цьому він продовжує традицію української поезії» [11, 287]. Паралелізм сприяє організації динамічних і часто діалектичних образів М. Волошина. Серед фігуральних варіантів розташування епітетних структур у вірші ця фігура в текстах обох поетів виявляється домінуючою.

Архітектонічно принцип паралелізму епітетних структур у віршах втілюється в двох проявах: паралелізм епітетних структур з прямим порядком частин (з препозитивними епітетами) і паралелізм епітетних структур з оберненим порядком частин (із постпозитивними епітетами). Перший різновид переважає: в поезіях М. Волошина фіксуємо 331 вірш такого фігурального типу, що становить 67,3 % від загальної кількості віршів з паралелізмом епітетних структур; у поезіях В. Свідзінського – 107 віршів (81,1 %).

© Волковинська І.В.

Епітетні структури, організовані за принципом паралелізму, вступають у різні смислові відношення, що сприяє виникненню асоціативної співвіднесеності між ознаками. У вірші М. Волошина «*И красный май сплелся с* ***кровавой Пасхой***» [2, т. 1, 343] паралелізм епітетних структур підкреслює зіставлення ознак «***красный***» – «***кровавой***». Епітети семантично зближуються за ознакою червоного кольору, що одночасно визначається у творі як колір революції й колір крові. Наближення ознак за кольором провокує імпліцитне зближення понять, з якими співвідносні ці ознаки. Революція і кров потрапляють в одне асоціативне поле. Паралельне розташування частин двох епітетних структур у вірші стає архітектонічним виразником двох різних площин, чужорідних одна одній: з одного боку – весна і свято Христового Воскресіння, з іншого – криваві наслідки «червоного травня», страждання і смерть. Спільна, щоправда багатогранна, ознака «червоний» об'єднує ці два світи, перемішує у страшній коловерті. Зіштовхуються «***красный май***» і «***кровавая Пасха***», події страшного розп'яття наче воскресають. Тільки тепер жертв і крові не злічити, тисячі гинуть за ілюзорну ідею, яка до воскресіння не приводить – «*Но в ту весну Христос не воскресал*» [2, т. 1, 343].

Фігуральна організація епітетних структур за принципом паралелізму у вірші В. Свідзінського «*Кожний* ***засохлий листок кольким докором*** *од тебе*» [10, 142] підкреслює ті тонкі смислові паралелі між осіннім вмиранням природи і згасанням почуттів, які відчуває ліричний герой. Паралелізм сприяє наближенню асоціативних полів епітетних структур, епітети «***засохлий***» і «***кольким***» стають маркерами однієї якості в різних її проявах. Недаремно, епітетній структурі «***засохлий листок***» у поетичному творі передує епітетна структура «***мертвого листя***». Ознаки «***засохлий***» і «***мертвого***» стають контекстуально синонімічними. «Колькі» докори свідчать про вмирання почуттів героїні. Отже, паралельне розміщення епітетних структур у вірші увиразнює образні зіставлення в поезії В. Свідзінського.

Розміщені за принципом паралелізму епітетні структури часто вступають в антиномічні відношення. У віршах М. Волошина «***Горечь рассвета и сладость смерти***» [2, т. 1, 132], «***Небесных обликов*** *в зерцалах* ***земных вод***» [2, т. 1, 217], «***Небесных сфер и адовых кругов***» [2, т. 2, 47] паралелізм увиразнює протиставлення ознак «***горечь***» – «***сладость***», «***небесных***» – «***земных***», «***небесных***» – «***адовых***». У першому з названих віршів епітетні структури увиразнюються за рахунок оксюморонного характеру поєднання означальної й означуваної частин – «***горечь рассвета***», «***сладость смерти***». У вірші «***Небесных сфер и адовых кругов***» протиставлення відбувається через актуалізацію внутрішньої форми означуваних слів: сфера як поняття тривимірне й об'ємне протиставляється кругу – двовимірному, обмеженому в просторі. Так до художніх паралелей потрапляють імпліцитно присутні в тексті поняття духовного простору, свободи, вибору і тісноти й обмеженості, що співіснують у космосі й складають ґрунт людського існування.

Емфатизації епітетних структур сприяє паралелізм у вірші В. Свідзінського «***В білих шапочках темний пліт***» [10, 178]. Паралелізм розташування епітетів увиразнює їхню контрастність, що сприяє створенню мальовничої поетичної замальовки.

В окремих випадках паралелізм організовує епітетні структури, обидві частини яких перебувають в антиномічних відношеннях з частинами іншої епітетної структури: «***Немая ночь*** *сменила* ***шумный день***» [2, т. 2, 245], «*Крізь* ***попіл ночі****, крізь* ***полум'я днів***» [10, 184]. Фігуральність у таких випадках стає архітектонічним засобом вираження контрасту між певними образами.

Фігуральна організація епітетної структури за принципом паралелізму може слугувати засобом семантичного злиття її складових у вірші. Паралельне розташування епітетів «***Жгучий***», «***Жаркий***», а також звукова анафора, що їх об'єднує, у вірші М. Волошина «***В жгучий полдень жарким летом***» [2, т. 1, 16] увиразнює зближення ознак за семантикою і відтворює ритм запальної південної мелодії. Мотив трагічної втрати людиною сакральної пам'яті акцентується повторенням наближених ознак через паралельне розміщення епітетів у вірші «***Сорваны цепи, оборваны звенья***» [2, т. 1, 39]. Паралелізм епітетних структур у вірші В. Свідзінського «***Милий голос, кохане ім'я***» [10, 73] архітектонічно посилює зближення ознак й сприяє цілісності образу героїні. Відношення контекстуальної синонімії виникають між паралельно розташованими епітетами у вірші «***В глибоку падь глухої мли***» [10, 151]. Ознаки «***глибоку***» і «***глухої***» об'єднуються семантикою чогось насторожливо-невідомого, моторошного, а повторення цієї семантики в паралельно розміщених епітетах підкреслює динаміку наближення нічного мороку.

Б. Томашевський однією з функціональних особливостей фігури паралелізму відзначає те, що «паралелізми не тільки повторюють, але й здійснюють деякий рух. Інколи цей рух співпадає з тематичним нагнітанням» [12, 279]. Цю тезу яскраво ілюструє вірш М. Волошина «***В дальних тучах быстро бьются*** *крылья* ***огненных зарниц***» [2, т. 1, 106]. Розміщення за принципом паралелізму усіх трьох епітетних структур вірша ритмічно посилює динаміку твору, передає характер швидкого танцю на честь бога Аполлона.

Привертають увагу й такі випадки паралельного розташування епітетних структур у вірші, коли одні й ті ж епітети поєднуються з різними означуваними поняттями: «***Земным богам земные храмы*** *строя*» [2, т. 1, 120], «***Дождливые ночи, дождливые дни***» [2, т. 2, 213], «***І довга ніч, і довга самота***» [10, 138], «***Сині метелики, синій день***» [10, 90] та ін. Такий паралелізм, що охоплює архітектонічний і лексичний рівні, слугує засобом зближення різних понять через одну й ту ж ознаку. Це призводить до накладання асоціативних полів епітетних структур і до виявлення ключових образів.

Підвищеною емфатичністю відзначаються паралельні епітетні структури з постпозитивними епітетами. «Постпозитивні епітети, підкріплені прийомом синтаксичного паралелізму, сприяють створенню певного ритмічного малюнку, що посилює експресивність усієї фрази» [5, 15]. Увиразнюють ритміку вірша епітетні структури, в яких лексично тотожні означувані слова («***Минуты чудные! Минуты вдохновенья!***» [2, т. 2, 210]), або інверсійні епітети («***І час далекий, і земля далека***» [10, 292]). За умови тотожності означуваних понять в епітетних структурах, епітети стають виразниками багатогранної якості, що притаманна поняттю в різних його проявах. Повторення однієї ознаки в інверсії робить її більш виразною й експресивною.

Через паралелізм інверсійних епітетів у віршах М. Волошина і В. Свідзінського часто простежується градація ознаки. У вірші М. Волошина «*Сквозь* ***окна вечера*** *синеет* ***свод ночной***» [2, т. 1, 27] розміщення епітетів архітектонічно увиразнює послідовні переміни у вечірньому пейзажі, який набирає нічних барв. У вірші «***Мечтам всех троп, сомненьям всех дорог…***» [2, т. 1, 123] через градацію ознаки відбувається зіставлення означуваних понять: для мрій відведені лише стежки – манливі, але малозвідані й нелегкі, а для сумнівів – широкі дороги, стоптані сотнями, але заздалегідь визначені.

Між інверсійними епітетами паралельних епітетних структур нерідко виникають антиномічні відношення. У вірші М. Волошина «***Жизни жёлчь и смерти мёд***» [2, т. 1, 112] протиставлення виникає як між семантикою означуваних слів, так і між семантикою епітетів. Одночасно антиномічними відношеннями характеризуються й частини кожної епітетної структури. За таких умов ознака однієї епітетної структури тяжіє до означуваного іншої епітетної структури, що сприяє об'єднанню обох епітетних структур у багатогранну цілісність зі складними зв'язками між компонентами. Така фігуральна організація якості підкреслює складність зв'язків між світами, на перехресті яких опиняється ліричний герой. Відношення контрастності виникають між інверсійними епітетами паралельних епітетних структур у вірші В. Свідзінського «***Запах меду і дим гіркий***» [10, 205]. Така організація епітетних структур увиразнює неоднозначність почуттів ліричного героя, поєднання туги й радості одночасно, спричинене нерозділеним коханням. У вірші «***Верх чорний, спід білий, а крило одно***» [10, 238] всі три епітетні структури розміщені за принципом паралелізму з інверсійним розташуванням означальних частин. Перші два епітета поєднані семантикою антонімії, а третій – має семантику єдності. Таким чином, ознака третьої епітетної структури виконує об'єднуючу роль для двох попередніх і символізує прагнення ліричного героя поєднати світи минулого й теперішнього.

У поетичних текстах паралелізм стає ефективним засобом організації епітетних структур у віршах і відіграє важливу роль в емфатизації як епітетних структур, так і тексту загалом. Паралелізм епітетних структур дозволяє співвіднести ознаки й виявити між ними відношення різного характеру: наближення, зіставлення якостей, протиставлення, градацію. Характер динаміки якості допомагає виявити мотивний вектор поетичного твору, а також розширити асоціативне поле художнього образу. Розташування епітетних структур за принципом паралелізму призводить до актуалізації лейтмотивних домінант, сприяє ритміко-інтонаційній цілісності вірша, створює емоційно-експресивну основу для виявлення смислових нюансів поетичного тексту.

Список використаних джерел

1. Волковинський О. Поетика епітета : монографія / Олександр Волковинський. – Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2011. – 350 с.
2. Волошин М. Собрание сочинений : в 10 т. / сост. и подгот. текста В. П. Купченко, А. В. Лаврова ; коммент. В. П. Купченко / Максимилиан Волошин. – М. : Эллис Лак, 2000 – 2010.
3. Грабовецька О. С. Епітетна конструкція у художньому перекладі (на матеріалі української та англійської мов) : дис. … канд. філол. наук. : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / Грабовецька Ольга Сергіївна. – Львів, 2003. – 201 с. – Бібліогр.: с. 176–201.
4. Губанов С. А. Эпитет в творчестве М. И. Цветаевой : семантический и структурный аспекты : дис. … канд. филол. наук. – 10.02.01 «Русский язык» [Електронний ресурс] / Губанов Сергей Анатольевич ; Самарский государственный университет. – Самара, 2009. – 234 с. – Режим доступу: http://www.superinf.ru/view_helpstud.php?id=294

5. Гусева Л. В. Эпитеты в сонетах Шекспира / Гусева Л. В. // Проблемы стилистики и перевода. – Смоленск : Изд-во Смоленского гос. пед. ин-та, 1976. – С. 3–18.
6. Иванова М. М. Эпитет в сатирической публицистике XIX в. (на материале литературных и политических памфлетов П.-Л. Курье) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10664 «Романские языки» / М. М. Иванова. – М., 1970. – 25 с.
7. Кравцов Я. Я. Эпитет в лирических бытовых песнях / Я. Я. Кравцов // Эпитет в русском народном творчестве / редакц. коллегия В. П. Аникин, Н. И. Кравцов, Ф. М. Селиванов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1980. – С. 57–66. – (Фольклор как искусство слова. Вып. 4).
8. Москвин В. Русская метафора. Очерк семиотической теории / В. П. Москвин. – [Изд. 2-е. перераб. и доп.]. – М. : ЛЕНАНД, 2006. – 184 с.
9. Покровская Е. Особенности синтаксиса русского языка в модернистском тексте (на материале эссе М. И. Цветаевой «Наталья Гончарова») [Електронний ресурс] / Елена Покровская // Русский язык. – 2001. – № 7. – Режим доступу: http://www.relga.sfedu.ru/n61/rus61.htm
10. Свідзінський В. Є. Твори : у 2 т. / вид. підготувала Елеонора Соловей / В. Свідзінський. – К. : Критика, 2004. – Т. 1. Поетичні твори. – 584 с.
11. Соколова В. Інтонаційна своєрідність поезії В. Свідзинського / Вікторія Соколова // Творчість Володимира Свідзинського: Зб. наук. пр. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. – С. 284–313.
12. Томашевский Б. В. Стилистика [2-е изд., испр. и доп.] / Б. В. Томашевский. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1983. – 288 с.
13. Хазагеров Г. Г. Функционирование фигур и тропов в «Слове о полку Игореве» и «Задонщине» / Хазагеров Г. Г. // Филологические науки. – 1990. – № 3. – С. 3–12.
14. Hopkins G. M. Poetic Diction (1865) / G. M. Hopkins // The Journals and Papers, ed. H. House. – London : Oxford University Press, 1959. – P. 84.

Анотація. *У статті розглянуто особливості епітетних структур, організованих за принципом паралелізму у віршах М. Волошина і В. Свідзінського. Детально проаналізовано функціональні можливості паралелізму в організації епітетних структур у віршах і встановлено, що паралелізм сприяє якісному оновленню епітетної структури, розширенню асоціативного поля художнього образу, актуалізації лейтмотивних домінант, ритміко-інтонаційній цілісності вірша, відіграє важливу роль в емфатизації як епітетних структур, так і тексту загалом.*

Ключові слова: *вірш, епітетна структура, модерністський текст, паралелізм, фігура.*

Summary. *The qualitative updating of epithet structure is typical for the poetic texts of modernism, largely because of involvement of different figurative techniques. Special attention is paid to parallelism which is marked by high productivity among figurative techniques of organization of epithet structures in a verse. The article deals with peculiarities of epithet structures, organized on the principle of parallelism in poems by M. Voloshyn and V. Svidzinsky. The artistic speech of these poets represents general tendencies of modernism, and figure of parallelism plays an important role in their poetic texts. It is found out that the principle of parallelism of epithet structures in poems is architectonically incarnated in two forms: parallelism of epithet structures with the direct order of parts (with prepositive epithets) and parallelism of epithet structures with the reverse order of parts (with postpositive epithets). Functional possibilities of parallelism in organization of epithet structures in poems by M. Voloshyn and V. Svidzinsky are analyzed in detail. It is determined that parallelism becomes an effective means of organization of epithet structures in poems and plays an important role in emphatization of both epithet structures and a text on the whole. Parallelism in organization of epithet structures allows to correlate characteristics and identify relations of different character between them: approaching, comparison of qualities, contrasting, gradation. The character of dynamics of quality helps to clarify motif vector of the poetic work and also extend an associative field of artistic image. Location of epithet structures on the principle of parallelism leads to actualization of leitmotif dominants, assists rhythmic and tonal integrity of the poem, provides emotionally expressive basis for understanding semantic nuances of the poetic text.*

Key words: *poem, epithet structure, modernist text, parallelism, figure.*

Отримано: 4.07.2015 р.